КЕНЕН ӘЗІРБАЕВТЫҢ ӘНШІЛІК ӨНЕРІ

Орынтай Ақбота
Оспанова Ақнур жетекшілігімен
Әл Фараби ат. Қазақ Ұлттық университеті

Кенен ақынның әншілік өнері – қайталануы сирек ұшқан құбылыс. Біржан, Үкілі Ыбырай, [illegible] әнімдері мен өзі мекен еткен жерлегі әншілік-импровизаторлық дәстүрлерін, соплмет қатар [illegible] ұзақта тоқте ақындық және шайырлық жанра әдебиет дәстүрлерін ұстастай [illegible]ген Кененнің сл таныған сдеулі тұлғаны айналуы заңды еді. Ақындық талантының қайнар [illegible]рі Қазақстанның бірнеше аймақтарының дәстүрімен қанытталған оның шығармаларында белгілі [illegible] ісі қайырма және төкпелеп айтылатын түйдегі терме-жырға құрылған ауыз-сазды [illegible]ақ оранымы берік қалыптасты. Кеншді ұлттық музыка өнерінің тарихына кіргізіп, оның [illegible]ін ашқанымызбен, Кеншді қазақ фольклортану, әдебиттану, өнертану ғылымдарының [illegible] жетістіктері тұрғысынан - әнінің мақамы, сазы бір орындаушы – жырды, әнші-ақын түрінде [illegible]ймыз.

Халықтық поэзиядан пор алып, өзінің ақындық талантын сл мұдесіне бағыштаған шынайы [illegible]ар кіші поэзиясында аз кездесіпді. Оларды көшпелілінің поэзиялық мұрасы басқа мәдениеті [illegible], көшпелі слде іс-тусіз ұмыт болды. Өз заманында халық өмірін, халық мұдесін жырлап өткен [illegible] ақын-жырауларды асыл өлеңдері келешек ұрпаққа жетпей қалды. Бұл ретте XIX ғасырда [illegible]ан сүрген қазақтың атақты ақындары Сүйінбайұлы, Майлықожаұлы, Құлыншақтың атын атасақ та [illegible]ынан. Алайда кейбір ақындар басқаша тағдыр тапты. Ақындық жолын революциядан бұрын [illegible]ан бір топ қазақ ақындары өздерінің асыл өнерін кеңес жылдарына дейін алып келді. Жамбыл, [illegible]ының сынақты оза шыққан ақындар поэзиялық құзаттың еркін сермеуге мүмкіншілік алды. Олар [illegible]ының тоғанаы шыққан сан қилы сөз меруертін туған халқының игілігіне тастап кетті. Жамбыл [illegible]ған дәнекті халық ақындары жасағанмын талантты өкілінің бірі – ақын, композитор Кенен [illegible]ев-ақ ен-ақындері мен дастандары әдебиетімізді кадірлі қазынасына қосылып отыр.

Кеншді халық ақын, әнші-композитор, жырмы ретінде жақсы біледі. Ақындық, жыраулық [illegible]ын дамытқан Кененнің ерте кезде домбырамен күй тартатын опері де болыпты. Жыр [illegible]ларын күйге айналдырып пьессе күй ырғақтарын жыр орындырына қластыруға шеберліп [illegible]ынде мимикалық жырларды орындау үстінде көрінген. Халық әдебиеті зерттеушілері [illegible]ындырмаздың бастысы – сөз өнері мен саз өнерін біртұтас қарастырмай, жеке бөліп [illegible]ді.

Б.Тергенович: «Кенен дарының халық әншісі. Оның күшті де күмістей сыңғырлаған әдемі [illegible]ы даусы кен диапозонымсы ерекшелеміп, әдіс-қарайған шағында да өз асемдігін жойған жоқ, [illegible]ының орындаушылық, мәнерлік құралдары ән мазмұнына қарай, мақтаз байсалдылықтан [illegible]ыраметті екпінділікке дейін, енді бірде масаттанған күшті сезімділіктен жадыраған, жайлы [illegible] күйіне дейін тұрлепіп отырады»,- деген пікірі бұған дәлел.

Ақынның мимикалық әрекеттерге барып, өз тарлрлық әртістік қимылдарға шкемділігін [illegible]фессор М.Жолдасбеков: «Сарбасна қызаын бұрап, домбырасын көкке бұлтап» , - деп еске [illegible]ді. Ол өз замандастары арасында кен тынысты импровизаторлық дарыны, жыршылық [illegible]ы, айтылатын мәтін мен әуен, сарын, әуез, мақамдарды үйлестіре, сіңістіре білетін сазгерлік [illegible]ілетімен ерекшеленеді. Сол себепті де сан қырлы өнершіл ретінде Жеңісудың көп ақындары [illegible]ының үлгі тұтып, өздеріне ұстаз санаған.

Кенен Әзірбаев ұстаздарының біріпен жыраулықты, ақындықты; біріпен саздықты, әншілікті; [illegible]ірінен шешендікті; енді біріпен күйшілікті үйренген.

Мәселен, Кененнің Жамбал сынақты күйші екендігін, оның өзі шығарған оннан астам күйлері [illegible]ындығын жалпы жұрт біле бермейді.

АБАЙДЫҢ АҚЫНДЫҚ ОРТАСЫ

Жұматай Жұпар
Оспанова Г. жетекшілігімен
Әл Фараби ат. Қазақ Ұлттық университеті

Абайдың әдеби ортасы дегенде белгілі бір қуаныңа ақындық жолына өз әсерін тигізген, [illegible]ын жетілуіне кемірқазық бағдар болған ақын-жыраулар, би-шешендер, кейінгі нағыз

ақындық кемеліне жеткен өз жерлерінің әдебиеттегі дәстүрін жалғастырған ақын шәкірттерін, оның [illegible]мұрасын халыққа насихаттаған өнертаз бұынды айтамыз.

Әдеби орта ұғымын мейлінше кең тұрғыда алу да бар. Ол ешкімге сапсақ, ақынға әсер еткен [illegible] рухани кайнар көздерге ұласатын алтынарттарды жөні, абай ғапуына ғылымдар атаы көрсететін ақынға [illegible] әсер еткен шығыс, батыс және қазақтан тол әдебиеті сынақты рухани кайнар көздерді есепке аламыз. Әдеби орта тек өзіне шоғаы еткен ілгерідегі әдебиеттен ғана шектелмейді, енді ақынның өзгеге берген нәрі деген тұста қазақ әдебиеттіндегі үлкен арна – Абайдың әдебиеттегі дәстүрі мәселесін қоса қамтиды.

Ақынға тікелей ықпал еткен, үлгі көрсеткен замандас ақа буын ақындар, би-шешендер мен сол Абайдан ұлы алдын ішінде ақына бар, әншісі мен күйшісі бар опері жасаушылар тұратын әдеби қауымды негізге ала отырып, М.Әуезов Абайдың айналасын, ақындық ортасын ақынның өзі алған нәрі және өзгеге берген нәрі деп екі сатаға жіктейді. Өзі алған нәрі дегенде, сол ақындар ішінде шоғырлаған орны айрықша. Адам айтқанда, Абай жасынан Бұқар жырау, Шортанбай жыршысына қанып өсіп, өзі жүйе-жүз кездескен Дулат,Сыбырбай, Жанақ, Шөже, Балта, Байжікпе, Қуандық қыз, Болау жырау, Мұрынбай жырау, Біржан сол сынды әдебиет өкілдерінің кай-кайсысынан да оқып ақындық өсу жолын бөліп қарауға болмайды. Осы орайда академик С.Қирабаевтың пікірі орынды айтылған: «Абайдың ақындық жолы, ортасы күрделі болғаны белгілі, оның ақындығыны да сол ортада, өз дәуірінің ғылымынма орай қалыптасты. Сонымен, ақынның өзі тұлп осып орнаған әдебиеттік үлгілерінен, қазақтың шешендік өнерінен (атақты би болғанын еске алыңыз!), ауы белгілі (өзі атайтын Бұқар, Дулат, Шортанбай) ақындар өшесінен тыс туы мүмкін емес».

Екінші мәселе - ақынның өз өнер берген нәрі туралы. Бұл – Абайдың ақындық мектебі.

Абайдың ақындық мектебі оның көбінді әдебиетке әкелген жаңашыл дәстүрлері мен сол әдеби үлгі-өрнектерді жалғастырып, дамытуына ізбасар ақындардың әдебиеттегі орнын айқындайтын, сол арқылы кемшіліктің тағлым беруін ұстаздық қырын танытатын қазақ әдебиетіндегі ерекше құбылыс. Бұл мәселені ақынның күпделікті қасиетін жүріп, тікелей тәрбиесін алушы, оның тапсырмасымен алуан тақырыпта шығармалар жазған айналасындағы шәкірттерді тапа бөліп алып, Абай мектебінің өкілдері деп қарастыру бар. М.Әуезов: «Тегінде әдебиеттік мектеп мағынасы тарихтық басы ашық, дәуесі, дәрежі кілемде алу да бар. Онда «шәкірт» деп белгілі ақынның қасында, қатарында жүріп күнделік байланыс арқылы тақырып, үлгі, ұстаздық, сын-ескерт алып жүрген ақындар тобын дәуесі «мектеп» деп айтуға болады»,- деген анықтама берген болатын. М.Әуезовтің жетекшілігімен өткен ғасырдың елуінші жылдары К.Мұхамеджанұлы Абайдың ақын шәкірттері шығармашылығы бойынша кандидаттық диссертация қорғаң, бұл тақырыпты ғылыми айналымға енгізді.

Ал, Абай дәстүрі біз сөз етіп отырған ақындық мектепті де ішіне сыйғызып жібергін кең ұғым. Абай дәстүрі оның қасында жүрген шәкірттерімен шектелмейді.

Абайдың ақындық мектебі деген ұғымды пактыаан, оның маңайындағы ақын шәкірттерімен байланысын ашып қарастырғанда, ақындық дәстүрден де басқа, ұстаз бен шәкірт арасындағы күделікті қарым-қатынастардың нақтылы көріністері бой көрсетеді.

АБАЙ ЖӘНЕ ДУЛАТ

Серікбай Назерке
Оспанова Ақнур жетекшілігімен
Әл Фараби ат. Қазақ Ұлттық университеті

Абайға әсер еткен ақындардың ішінде Дулат Бабатайұлының орны ерекше. Дулаттың Абайға әсері, екі ақын арасындағы поэзиялық үндестігі жайында жаңы пікір айтушылардан басқа арнайы тоқталған Қ.Өміралиев,З.Ахметов, Р.Сыздықова, Т.Шапай, А.Шәріп, Б.Омарұлы тағы басқа зерттеушілердің ғылыми тұжырымдарын атап өткен орынды. Абайдың ақындық өнер туралы, ақындар туралы өлеңдері әдебиетке, оқиғаны жасаушыларға үлкен жолынындығынан бірге бөлек дәлелдік ала келді. Өкінге қойған пәлбы бөлек Абайдың сынына жорғалаы Бұхар, Дулат, Шортанбайлар десек, енді жерде «Сол тұлғалы, тыңдаушы, сол де тұлға» деген кандоны ту етken ақын қасындағы шәкірттеріне тағылым мейлінше күпсейте түседі. «Мен жалбайман өлеңді ермек үшін» деп бастаатын өлеңінде «сөзімді тасыр ұқпас» деп талапты жас ақындарға сауақты ескерту жасаы, үш ақынды, өзінің ең талантты деген үш шәкіртінің өлеңдерін сынаан. Шәкәрім, Көкбай, Әрін – үш шәкірті де ұстаздың сынын қалай қабылдады, кандай пікірде пікірлер деген мәселелер